

3. Глазьев С. Стратегия модернизации российской экономики в условиях мирового кризиса [Электронный ресурс] / С. Глазьев. – Режим доступа: <http://www.gidpark.ru/user/sergeyglasiev/article/85193><http://www.gidpark.ru/user/sergeyglasiev/article/85193>

4. Модернізація України: пріоритети реформ [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zn.ua/articles/59771>

5. Провальное глобальное экономическое восстановление [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hvylya.org/analytics/economics/11569-provalnoe-globalnoe-ekonomicheskoe-vosstanovlenie.html>

УДК 339.92

Литвиненко В.М.,
*кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»*

ВНЕСОК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ В ПРОЦЕС МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досліджено значущість діяльності транснаціональних корпорацій для розвитку національної економіки. Проаналізовано вплив транснаціональних корпорацій на модернізацію економіки через інвестиції в інновації.

Ключові слова: *транснаціональні корпорації, інноваційний розвиток, модернізація, інновації, інвестиції.*

Литвиненко В.Н. Вклад транснациональных корпораций в процесс модернизации национальной экономики. Исследована значимость деятельности транснациональных корпораций для развития национальной экономики. Проанализировано влияние транснациональных корпораций на модернизацию экономики через инвестиции в инновации.

Ключевые слова: *транснациональные корпорации, инновационное развитие, модернизация, инновации, инвестиции.*

Lytvyenko V.M. The contribution of transnational corporations in the process of modernization of the national economy. The importance of the activities of transnational corporations for the development of the national economy was investigated. The influence of transnational corporations on the modernization of the economy through investments in innovation was analyzed.

Keywords: *transnational corporations, innovative development, modernization, innovations, investments.*

Сучасний етап глобалізації світової економіки характеризується в тому числі підвищенням рівня інтернаціоналізації виробничої, науково-технічної і інвестиційної діяльності. Ці процеси сприяють прискоренню міжнародного обміну високими технологіями за рахунок розширення коопераційних і інвестиційних зв'язків у сфері НДДКР і орієнтації на виробництво

високотехнологічної продукції. Одним з головних двигунів підвищення рівня наукоємності виробництва виступають транснаціональні корпорації (ТНК), які складають основу економік найрозвиненіших країн світу та на яких припадає основна частина прямих іноземних інвестицій (ПІІ). З одного боку, ТНК є продуктом міжнародних економічних відносин, а з другого, – вагомим механізмом впливу на них. Вони фактично є носіями міжнародного виробництва у світовому господарстві і створюють умови формування світового відтворувального процесу в рамках глобальної економіки.

Дослідженню процесів транснаціоналізації і їх впливу на економічний розвиток країн приділялася увага з боку багатьох зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як М.Портер, Ч.Перлмітер, Г.Стівенс, Р.Вернон, Ф.Рут, Г.Вельямінов, С.Пашин, І.Герчикова, А.Грищенко, А.Фліпенко, В.Македон, О.Плотніков, В.Новицький, О.Рогач, В.Білошапка та ін. Разом з тим, сучасному етапу глобалізації світової економіки притаманні постійні зміни поведінки ТНК, а їх вплив на економічні системи є неоднозначним. Це ставить необхідність подальшого глибокого вивчення діяльності ТНК, методів та механізмів їх впливу на економіку приймаючих країн, тенденцій і напрямків їх розвитку і функціонування тощо.

Мета статті полягає в науковому обґрунтуванні підходів в оцінці впливу ТНК на модернізацію національних економічних систем.

Теоретичним осмисленням розвитку транснаціональних корпорацій займався ще в 30-х роках ХХ століття Д.Вільямс. В своїх дослідженнях він показав наявність протиріч між розвитком міжнародного виробництва та неокласичною теорією міжнародної торгівлі. Інший дослідник того часу М.Бай займався вивченням ефективності діяльності вертикально інтегрованих компаній. Однак формування основних теоретичних концепцій діяльності ТНК, обґрунтування причин їх виникнення та поширення і, загалом, суттєвий науковий розвиток проблематики транснаціоналізації господарства припадає на період 60-80-х років ХХ століття.

Аналіз досліджень теорії транснаціоналізації дозволив виокремити декілька теоретичних концепцій діяльності ТНК (рис. 1).

Розкриємо стисло сутність вищенаведених концепцій.

Так, за теорією привласнення компанія, яка має конкурентні технологічні переваги, здійснює іноземне інвестування для того, щоб насамперед підвищити ефективність використання новітніх технологій та створювати нові кращі продукти. Головним чинником тут виступає отримання дешевих або якісних факторів виробництва. Цієї концепції притримувався В.Рокочі.

Згідно теорії організаційних форм, основним показником ефективності діяльності ТНК є форма її організації. Національні особливості в організаційних структурах ТНК неухильно втрачають свою вартість, і ТНК, поза залежність від розташування їх головних офісів, поступово

перетворюються на наднаціональні об'єднання, які переслідують одну мету – максимізацію прибутку шляхом встановлення економічного господарювання в світовому масштабі. Головний чинник – вихід на нові ринки збуту. Прихильниками концепції були М.Акої та І.Самсон.

Рис. 1. Теоретичні концепції діяльності ТНК

Відповідно до теорії ринкової влади, саме ринкова влада є основною метою діяльності ТНК. На ранніх стадіях зростання фірма розширює свою частку на національному рівні, потім – на міжнародному, шляхом злиття і поглинання, збільшуючи концентрацію виробництва і капіталу. Основним чинником є зниження рівня конкуренції. До прихильників даної концепції можна віднести С.Хаймера та В.Рокочі.

На чиннику зниження витрат виробництва побудовані теорія інтернаціоналізації, за якою мета створення ТНК полягає у зменшенні трансакційних витрат та економії на масштабі сфери діяльності (Р.Коуз, О.Вільямсон, Е.Пенроуз), та так звана «податкова» теорія, згідно якої метою прямого іноземного інвестування є прагнення ТНК зменшити обсяг податкових відрахувань двома способами: створення філії в країні з низькими податками або використання трансфертного ціноутворення, яке дає можливість зареєструвати прибутки в країнах з низькою ставкою оподаткування, незалежно від країни, в якій було отримано прибуток (В.Рокочі, О.Хорошун).

Нарешті, на чиннику підвищення конкурентоспроможності базуються концепція міжнародної конкурентоспроможності та еклектична теорія міжнародної інвестиційної та виробничої діяльності. Основа першої – модель життєвого циклу продукту. Зростання ТНК відбувається за стадіями

розвитку відповідної галузі промисловості, а динаміка розвитку кожної стадії і її тривалість визначаються життєвим циклом продукту (Р.Вернон, Р.Стобах).

Еклектична концепція є синтезом основних положень усіх вищерозглянутих підходів і спирається на фундаментальні наукові напрями економічних досліджень: менеджмент, маркетинг, фінанси, теорію організацій, міжнародні відносини, право, економічна історія, регіональні дослідження (Дж.Даннінг). Згідно з теорією Дж. Даннінга, закономірності створення виробничих комплексів ТНК визначаються трьома основними групами факторів: переваги власності визначають, які галузі і які фірми в цих галузях найбільш схильні здійснювати міжнародну інвестиційну діяльність; переваги розміщення визначають райони здійснення діяльності ТНК, оскільки вони пов'язані з розміром ринку, забезпеченістю факторами виробництва та витратами на зв'язок і транспорт; переваги інтерналізації сприяють отриманню більш високих та тривалих прибутків завдяки створенню внутрішніх ринків.

В науковому обігу зустрічається багато визначень ТНК, які доповнюють одне одного і об'єднують навколо характерних рис транснаціональних компаній, таких як: збереження національності походження компанії, багатонаціональність представництв, економічна експансія на зарубіжних ринках, закордонне інвестування тощо. На нашу думку, досить слушним є визначення ТНК як підприємства, яке походить з однієї країни та вкладає ресурси в розширення своєї діяльності на міжнародному ринку шляхом заснування дочірніх компаній, відкриття філій в інших країнах з метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності та максимізації прибутку компанії [8, с. 106].

З початку 1990-х рр. домінуюча роль ТНК стала глобальною. Якщо на початку 1970-х років нараховувалося 7 тис. ТНК і у 1973 р. під іноземним контролем знаходилося 13,2 % світового виробництва, у 1980 р. – 14,7 %, то у 2000 р. ця частка склала майже 30 %. ТНК стали панувати у всіх сферах світової економіки: виробництві, фінансах, технологіях, послугах. На кінець 2-го тисячоліття за сферами інтересів ТНК розподілялися наступним чином: 60 % – промисловість, 37 % – послуги, 3% – базові галузі [3, с. 15]

Аналіз вітчизняного інвестиційного середовища дозволив виділити фактори, які визначають розвиток транснаціонального бізнесу в Україні (рис. 2).

Так, в Україні сконцентровано значні запаси багатьох видів сировинних ресурсів (вугілля, сірка, залізна та марганцева руди, ртуть, титан, уран, мінеральні солі тощо), є відповідна видобувна і транспортна інфраструктури. Однак більшість об'єктів інфраструктури застарілі і потребують оновлення, що істотно зменшує деякі з зазначених переваг. Відносно дешева робоча сила через загострення економічної кризи 2014-2015 рр. і майже трикратне падіння національної валюти також може виступати чинником залучення ТНК в Україну.

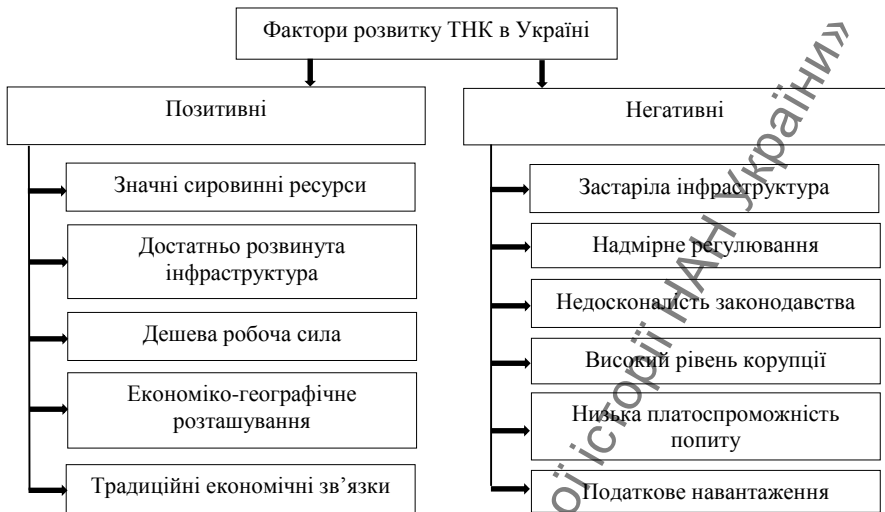

Рис. 2. Фактори розвитку транснаціонального бізнесу в Україні

З іншого боку, до об'єктивних проблем, які заважають розширенню діяльності ТНК в Україні слід віднести такі: тривалі воєнні дії на сході країни; нестабільність правового та політичного середовища, а також курсу національної валюти; слаборозвинутий внутрішній інвестиційний ринок; технологічна криза багатьох галузей економіки; відносно невеликі розміри бізнес-груп тощо.

Слід зазначити, що невідконтрольна діяльність ТНК може створити в перехідних економіках умови для втрати економічного суверенітету, оскільки фінансові та технологічні можливості окремих ТНК перевищують можливості деяких транзитивних країн. Серед загроз економічній безпеці України в контексті діяльності ТНК можна виділити наступні:

– монополізація окремих галузей української економіки. Так, в нафтогазовій сфері російські «ТНК-ВР» і «Лукойл» контролюють більш ніж 85 % національної нафтопереробки, а також суттєву частку гуртового і роздрібного ринку нафтопродуктів (Одеський нафтопереробний завод контролюється «Лукойлом», Лисичанський – «ТНК-ВР», Херсонський – «Альянсом» (Росія), частина Кременчуцького – «Тат-нафтою» (Росія); ТНК «Русский Аллюминий» і «Суал-холдинг» контролюють два найбільших вітчизняних заводи кольорової металургії ПАТ «Миколаївський глиноземний завод» та ПАТ «Запорозький алюмінієвий комбінат»; іноземні ТНК АФК «Система», «Альфа-груп» і «Telenog» поділили між собою ринок мобільного зв'язку послуг. Аналогічна ситуація спостерігається в цементній та склоробній галузі, де, починаючи з 2000 р., експансували європейські ТНК, а у 2005 р. до них приєднався російський холдинг «Євроцемент груп»,

який викупив у групи «Приват» найбільший у Європі завод «Балцем», а російська компанія «Інтеко» стала власником Краматорського комбінату «Пушка» [7, с. 40];

– переважне інвестування з боку ТНК у виробництво з застарілими технологічними укладами і низькотехнологічні галузі економіки. Це актуально як для іноземних, так і для вітчизняних ТНК, інвестиції яких не сприяють інноваційному розвитку України, оскільки їх конкурентоспроможність базується переважно на сировинній орієнтації та відносно дешевих виробничих факторах, а транснаціональна активність обмежується купівлею іноземних низькотехнологічних активів і мінімальними витратами на модернізацію підконтрольних підприємств. Тобто існує ризик перетворення країни зі значним науково-технічним і інтелектуальним потенціалом, здатним забезпечити власний технологічний прорив на полігон для розміщення традиційних технологій з метою подовження їх життєвого циклу. Проте можна навести і позитивні приклади дій ТНК – придбання Луцького підшипникового заводу з боку Aktiebolaget SKF (Швеція), в результаті чого відбулася реанімація вітчизняного структуроутворюючого для міста підприємства з урахуванням сучасних потреб внутрішнього ринку;

– невиконання умов договорів купівлі-продажу пакетів акцій іноземними ТНК під інвестиційні зобов'язання (невиконання зобов'язань канадської ТНК «Shipping Technology Limited» відносно виплат Пенсійному фонду, погашення заборгованості за кредитами; ігнорування ТНК «Mittal Steel» вимог отримання екологічних норм на підприємстві ПАО «Криворіжсталь» тощо);

– суттєвий відтік прибутків зарубіжних філіалів ТНК на фінансування внутрішнього інвестиційного процесу материнських компаній ТНК (питома вага репатрійованого прибутку ТНК у загальних обсягах прибутку від ПП у 2012 р. склала біля 98 %, іноземні інвестори реінвестували лише 3,89 млн. дол. США) [9].

Ризиком же від експансії іноземних ТНК в Україну для вітчизняних виробників є загроза неспроможності утримувати конкурентні позиції порівняно з великими міжнародними корпораціями через брак ресурсів, доступу до фінансового ринку, інформаційного забезпечення тощо.

Позитивним моментом у розвитку ТНК є сприяння зміцненню ресурсної і виробничої бази країни, розширення її експортних можливостей, прискорення реструктуризації економіки, посилення процесів інтернаціоналізації та інтеграції. Для країн, що розвиваються, глобальні виробничі системи на основі ТНК слугують важливим механізмом нарощування виробничого потенціалу, в тому числі за рахунок розповсюдження технологій і підвищення кваліфікації працівників, відкриваючи можливості довготривалої модернізації промисловості. ТНК координують глобальні виробничі системи за допомогою складних мереж

взаємодії між постачальниками і різних режимів управління: від прямої власності на зарубіжні філії до договірних відносин і комерційних угод.

Крім ПП як базового інструменту впливу ТНК на розвиток економіки приймаючої сторони, важлива роль в цьому процесі належить способам організації міжнародного виробництва, не пов'язаним з участю в капіталі (СНУК), таким як: підрядне промислове і сільськогосподарське виробництво, аутсорсинг послуг, франшизинг, ліцензування, управлінські контракти та інші форми договірних відносин, за допомогою яких ТНК координують діяльність в рамках власних виробничо-збутових ланцюгів і впливають на управління компаніями приймаючих країн, не беручи участь в капіталі цих компаній. Так, за даними ЮНКТАД, у 2010 році обсяг продажу в рамках цих механізмів перевищив 2 трлн. дол. США, головним чином в країнах, що розвиваються (підрядне промислове виробництво і аутсорсинг послуг – до 1,3 трлн. дол. США, франшизинг – 330-350 млрд. дол. США, ліцензування – 340-360 млрд. дол. США) [2, с. 33]. За іншими оцінками [4], темпи зростання продажу лише в рамках франшизингу склали більше третини на рік протягом останніх декількох років і у 2013 році обсяг світового ринку франшизингу дорівнював 7,8 трлн. дол. США [5, с. 18].

Залучення західних ТНК у приймаючу економіку часто супроводжується вливанням нових технологій, зростанням продуктивності праці, підвищенням якості менеджменту, якими характеризуються західно-європейські компанії. Крім того позитивним наслідком їх функціонування як для базових, так і для приймаючих країн, є їхні величезні видатки на НДДКР. Наприклад, щорічні витрати на ці розробки компаній General Motors, Ford і IBM становлять до 3-х млрд. дол. США, що перевищує науково-дослідні бюджети багатьох країн. В науково-дослідних лабораторіях і наукових центрах ТНК проводиться основний обсяг світових наукових досліджень і розробок [1].

На сучасному етапі розвитку найважливішим напрямом своєї діяльності ТНК визначили інвестування в інновації, оскільки вони забезпечують більш високий рівень віддачі, ніж просте залучення додаткових ресурсів. Підраховано, що норма прибутку від 17 найвдаліших інновацій в США на початку 2000 рр. складала більше 50%, в той час як середня норма прибутку від усіх інвестицій в американський бізнес за останні 30 років складала 16% [10; 11]. Саме тому національний рівень конкурентоспроможності в системі світового господарства багато в чому визначається розвитком інноваційної діяльності країни.

ТНК стали однією з найважливіших складових частин світової ієрархії НДДКР завдяки тому, що, з однієї сторони, доступ до фінансових ресурсів значно легший, ніж для державних структур, а з іншої сторони, НДДКР є важливою, але не єдиною і не головною сферою їх діяльності, через що ризики фінансових втрат для ТНК значно менші, ніж для венчурних інвесторів. Тому частка витрат на НДДКР з боку ТНК постійно зростає, а їх частка у світовому виробництві інновацій значно перевищує їх долю у

фінансуванні і наближається за різними оцінками до 50% [6, с. 78]. Все більшу роль при реалізації науково-технологічної стратегії ТНК грають приймаючі країни. Децентралізація наукових досліджень виступає одним з елементів такої стратегії [12].

Урядова політика одночасно має бути комплексною та ґрунтуватися на чітко визначених національних пріоритетах розвитку. Програма уряду та законодавство мають містити регулятивні механізми з системою стимулювання залучення іноземних ТНК та амортизації можливих негативних впливів транснаціоналізації. Для України, перед якою гостро стає завдання формування власної національної інноваційної системи, вважаємо важливим, переймаючи досвід розвинутих країн, конструктивно використовувати потенціал крупних виробничих підприємств, які здатні стати не тільки локомотивом зростання економіки в цілому, а й головним ресурсом розвитку її інноваційного сектору. Наприклад, доцільно використати досвід Китаю, де існують вимоги до ТНК інвестувати в ті галузі економіки, які не відчувають нестачі інвестицій, але в яких недостатній рівень науково-дослідної діяльності. Слід акцентувати, що баланс переваг і втрат від діяльності ТНК для окремої країни значною мірою залежить від контролю над ними з боку уряду, суспільних та наднаціональних організацій.

Таким чином, приймаючим країнам слід мати ретельно розроблену програму взаємодії з ТНК, завдяки якій стає можливим мінімізувати негативні наслідки їх діяльності і максимально ефективно використовувати ті переваги, які привносять додаткові фінансові потоки для національної економіки і пов'язані з цим якісні зміни у вітчизняній промисловості. Для України це безперечно сприятиме реалізації ключової ідеї підвищення конкурентоспроможності через перехід до інноваційного типу економічного розвитку, а також концентрацію зусиль на розробці та впровадженні принципово нової продукції і технологій, які не мають аналогів у світі.

Використані джерела та література:

1. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: євроінтеграційний аспект. Монографія / І. Й. Гладій. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.
2. Доклад о мировых инвестициях, 2011 год: Способы организации международного производства, не связанные с участием в капитале, и развитие. Обзор. – Нью-Йорк и Женева: ООН, 2011. – 52 с.
3. Мовсенян А., Огнивцев С. Транснациональный капитал и национальные государства / А. Мовсенян, С. Огнивцев // МЭМО. – 1999. – № 6. – С. 15.
4. Названы параметры глобального франчайзинга [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.buybrand.ru/news/1224/>
5. Отчет по результатам исследования «Изучение и анализ развития рынка франчайзинга в Республике Казахстан». – Алматы: Fingate Capital Corporation, 2014. – 123 с.

6. Раковская-Самойлова А. Х. ТНК в мировом интеграционном процессе: основные противоречия и перспективы развития / А. Х. Раковская-Самойлова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 76-81.

7. Сорока І. Б. Транснаціональні корпорації та їхня роль у процесі активізації міжнародної інтеграції / І. Б. Сорока // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 9 (99). – С. 35-41.

8. Терехов Є. М. Вплив транснаціональних корпорацій на розвиток національних економічних систем / Є.М.Терехов, О.В.Прокопенко // Вісник Сум ДУ. Серія Економіка. – 2010. – № 1. – С. 103-113.

9. Щербак Е. В. Влияние иностранных транснациональных корпораций на развитие высокотехнологического сектора экономики Украины / Е. В. Щербак // Экономика и современный менеджмент: теория и практика. – 2013. – № 26. – С. 69–79.

10. Dunning J. H., The Geographical Sources of Competitiveness: the Professional Business Service Industry / J. H. Dunning, A. Mckay-berliner // Transnational Corporations. – 2002. – Vol. 11. – № 3. – 178 p.

11. Small and Medium Sized Transnational Corporations: Role, Impact and Policy Implications. – NY: UN, 2008. – 386 p.

12. World Investment Report 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://unctad.org/en/docs/wir2011_embargoed_en.pdf

Державна установа «ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ»